

STUDIECENTRUM VOOR ECONOMISCH EN SOCIAAL ONDERZOEK

EERSTE VERKENNING VAN DE GESCHIEDENIS
VAN HET ECONOMISCH ONDERWIJS EN
ONDERZOEK IN BELGIE 1885 - 1973 *

Emiel VAN BROEKHOVEN

rapport 7878

december 1978

* *Voorlopig rapport uitgewerkt ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van het SESO, dat in 1958 door P. Virenque werd gesticht.*

Universitaire Faculteiten St.-Ignatius
Prinsstraat 13 - 2000 Antwerpen
D/1978/1169/11

I N H O U D S T A F E L

1. INLEIDING	1
2. METHODE	2
3. EEN SCHETS VAN HET ECONOMISCH ONDERWIJS IN BELGIE VAN 1885 TOT OP HEDEN	4
4. DE GESCHIEDENIS VAN DE ECONOMISCHE TIJDSCHRIFTEN IN BELGIE	12
A. Brussel: Cahiers Economiques de Bruxelles	12
B. Antwerpen: Economisch en Sociaal Tijdschrift	15
C. Mons: Etudes Economiques	16
D. Revue des Sciences Economiques	17
E. Leuven: Bulletin de l'Institut, en Recherches Economiques de Louvain	18
F. Leuven: Annales des Sciences Economiques Appliquées	20
G. Leuven: Tijdschrift voor Economie	22
H. Gent: Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen	23
5. BESLUIT	25

+++++

1. INLEIDING

De leidende groepen in een land krijgen hun vorming mee van de universiteiten. Het is ook in de schoot van de universiteiten dat nieuwe gedachten via onderzoek hun intrede doen. Het is niet mogelijk een studie te maken over de evolutie van het economisch onderzoek in België, tenzij als een onderdeel van de geschiedenis van het universitair onderwijs, in het bijzonder wat betreft het gebied van de sociale en maatschappelijke wetenschappen.

De universiteiten en hun onderzoek op het vlak van de maatschappelijke wetenschappen, waarvan de economie een klein maar vitaal onderdeel is, spelen de facto een zeer grote rol bij de vorming van de geesteshoudingen in een land, en bij de bepaling van het algemeen beleid op termijn beschouwd. De mensen die gevormd worden op de universiteiten stromen door in de administratie, de rechtspraak, de politiek, de industrie, het bankwezen, de eredienst. Hun vorming creëert in de eerste plaats de opvatting over het 'evidente', het gekende.

Het is in de optiek van de studie van dit proces dat ik thans het materiaal wil commentariëren dat ik in de loop van een aantal jaren heb verzameld, en dat alhoewel nog geenszins volledig, toch reeds toelaat een schets te maken van de geschiedenis van het economisch onderwijs en van het onderzoek in België.

Men kan thans niet meer verhoppen dan enkele grote lijnen vast te leggen, enkele belangrijke namen en richtingen te vernoemen, enkele treffende en opvallende evoluties te onderstrepen. Geenszins kan men iedereen en elke richting volledig recht laten wedervaren, daar het beschikbare materiaal zeer overvloedig is, vooral wanneer men recente tijden en evoluties in de analyse betreft.

2. METHODE

De hiervolgende commentaren zijn geïnspireerd door de volgende opzoekingswerken:

1. In het jaarboek "Annuaire de la Magistrature et du Barreau" van de uitgeverij Bruylant vindt men, teruggaand tot 1885 voor elke universiteit de vermelding van de colleges die worden gedoceerd, en de namen van de professoren, van faculteiten, scholen en instituten. Uit deze jaarboeken werd voor elk jaar (en soms om de vijf jaar) samenvattende tabellen opgesteld van de onderwezen colleges, in de eerste plaats aan de grote universiteiten. Dit werk werd in detail verricht tot rond 1933. Voor de periode nadien kon ik tot op heden nog maar enkele steekproefjaren (1950, 1960, 1970) analyseren. Aan de hand van deze informatie vormt men zich een beeld van de onderwezen materies, van de veranderingen in de faculteiten en scholen en van de samenstelling van het professorenkorps.
2. De geschiedenis van de economische tijdschriften werd nagegaan, en in het bijzonder: de Cahiers Economiques de Bruxelles en zijn voorloper de Revue de l'Institut de Sociologie, Recherches Economiques de Louvain, en de Annales des Sciences Economiques et Commerciales van Leuven, de Etudes Commerciales et Financières van Mons, het Sociaal en Economisch Tijdschrift en zijn voorlopers, het Tijdschrift voor Economie van Leuven het Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen van Gent, en last but not least, de Revue des Sciences Economiques van Luik.

Voor elk van deze tijdschriften werd een inventaris opgesteld van de bijdragen. Deze inventaris is vrijwel volledig tot rond 1973. Toch kan ik slechts algemene conclusies afleiden daar het mij nog niet mogelijk is geweest tot een codering en computerisatie van het materiaal over te gaan. In het tweede deel van mijn uiteenzetting zal ik vooral handelen over de algemene inhoudelijke evolutie in deze tijdschriften van bij hun ontstaan tot in 1973.

3. Deze beide onderzoekingen werden aangevuld met het verzamelen van bibliografisch materiaal wat betreft wetenschappelijke boeken en studies, die in de Koninklijke Bibliotheek en in de vaak merkwaardig gedocumenteerde bibliotheek van de UFSIA, terug te vinden zijn onder de hogergevonden namen. Dit is uiteraard een zeer groot werk, dat nog geenszins volledig is (1).

Deze uiteenzetting valt verder uiteen in twee delen. In de eerste plaats spreek ik over de ontwikkelingen aan de faculteiten en de gevolgen daarvan voor het onderzoek. Ik besteed vooral aandacht aan de vier grote universiteiten. In de tweede plaats zal ik handelen over de wetenschappelijke produktie zoals ze tot uiting komt in de Belgische economische tijdschriften van deze vier universiteiten, waarbij ik het werk gepresteerd te Mons en Antwerpen in de analyse betrek.

---

(1) Ik zou in het bijzonder Helga Stuyck en Simone Coulommier willen danken voor de hulp die ze hebben geboden bij al dit werk, en eveneens Anne-Marie Eysermans, Kristine Goolaerts en Ann Baudouin die in verschillende fasen hebben bijgedragen tot dit project dat nooit een officieel karakter heeft gehad.

3. EEN SCHETS VAN HET ECONOMISCH ONDERWIJS IN BELGIE VAN 1885 TOT OP HEDEN

Vóór 1886 heb ik de geschiedenis van de economiebeoefening niet nagegaan wat de leerstoelen betreft, en vóór de twintiger jaren evenmin wat de tijdschriften betreft.

Maar buiten categorie wil ik hier het werk vermelden van Alban de Villeneuve dat in 1839 te Brussel verscheen en 2 jaar later in Parijs, onder de titel Histoire de l'Economie Politique. Het is een merkwaardig, sterk gedocumenteerd boek, dat zowel de geschiedenis schetst van de doctrine als van de theorie, en de synthese maakt van het economisch en sociaal, zowel als maatschappelijk denken in de Europese landen, inclusief Nederland. Hij leidt eveneens de mogelijke conclusies voor de maatschappelijke organisatie hieruit af.

Wat de periode tussen de Frans-Pruisische oorlog van 1870 en de eerste wereldoorlog betreft, de zogeheten "Laatste Periode van Europa's Politiek overzicht" (Prof. dr. Th. Luyckx) kan het volgende worden opgemerkt:

- Rond 1885 verschijnt in de vier grote universiteiten Gent, Luik, Leuven en Brussel de cursus Economie Politique, die hetzij in de Rechtsfaculteit, hetzij in de Faculteit Wijsbegeerte en Letteren werd gedoceerd. Tussen de houders van deze leerstoel treft men de namen aan van enkele grote professoren-onderzoekers, met name E. De Laveleye in Luik, en V. Brants in Leuven, die beiden ook meerdere werken aan de studie van theorie en theoretische gedachten wijdden, alsook H. Denis die verschillende meer toegepaste materies ernstig behandelde. Al deze studies zijn echter vrij historisch van inslag.
- Rond de eeuwwende stelt men vast dat het curriculum in de economische wetenschap sterk uitgebreid is, maar dat functioneel de cursussen nog steeds gegroepeerd blijven in de faculteiten Wijsbegeerte en Letteren enerzijds en in de Rechten anderzijds.

Te Brussel verschijnt onder impuls van Waxweiler een afzonderlijke richting: "Enseignement spécial des sciences politiques et sociales". Te Gent verschijnt rond 1900 de naam Henri Pirenne op de lijst (maar zijn periode van grote produktie en invloed zou nog wel 20 jaar op zich laten wachten).

Te Luik verschijnt de naam van Mahaim op de professorenrol. Deze zou later te Brussel en in Luik een belangrijke wetenschappelijke rol spelen. Aan de ULB duikt de naam van Ansiaux M. op rond 1902, als lesgever van économie politique in de tweede kandidatuur. Zijn aanstelling moet zijn voorafgegaan door een aantal studies over de thuis-industrie in Luik en Limburg en een studie over het nachtwerk van vrouwen in Frankrijk, Zwitserland, Groot-Brittannië ten behoeve van het Ministerie van Industrie en Arbeid. (1897) Met hem (vermoedelijk onder stimulans en als voorloper in de beginfase van het Instituut de Sociologie van de ULB, samen met Waxweiler), doet een reeks van sociaal gemotiveerde studies haar intrede. Met Waxweiler, Bigwood, Denis, Ansiaux, Des Marez had E. Solvay zich omringd met een leger zeer produktieve sociale wetenschappers en professoren. De geesteshouding bij benoemingen aan de universiteiten in die tijd was blijkbaar verschillend van thans: men vertrouwde een benoeming toe aan een persoon, die een aantal materies te doceren had, en aldus in zijn persoon het multidisciplinair karakter van onderwijs en onderzoek (recht, financies, geschiedenis, doctrines, statistiek) verpersoonlijkte. Dit kaderde in de behoefte aan synthese die als dominant werd vooropgesteld door stimulators van de wetenschap als Ernest Solvay.

- De voornaamste nieuwe tendens die tussen 1900 en 1910 doorbreekt zowel te Leuven (met E. Vliebergh), als te Brussel (met Ansiaux) is de studie van de financiële economie: het geld en kredietwezen, en de regulering ervan.

Wat het algemeen uitzicht van het collegerooster betref vertoonde datgene van Brussel het meest gelijkenis met de hedendaagse curricula. Diegene van Leuven, Gent en Luik bleven verankerd in de historische en rechtskundige benadering van de problemen.

Opvallend is ook het verschijnen van een eerste college over 'Science des finances publiques' van Van der Smissen te Luik in 1908.

- Overschouwt men het geheel van de aangeboden curricula vlak voor het uitbreken van de eerste wereldoorlog, dan ziet men dat de ontwikkelingen op het vlak van het onderwijs zich gestabiliseerd hadden. Brussel, Leuven, Gent en Luik boden elk een pakket aan, dat uiteindelijk vrij gediversifieerd was. Nu en dan verschenen nieuwe namen op de professorenrol, maar men kan zeggen dat de dominante tonen waren gelegd, en dat de voornaamste professoren-onderzoekers werden vernoemd.

De periode tussen twee wereldoorlogen

Tussen de twee wereldoorlogen zou de universiteit van Brussel haar traditie verderzetten; het onderwijs werd verstrekt door professoren die ook de pijlers waren van het onderzoek. Nieuwe namen verschijnen op de rol, te weten die van De Leener en Chlepner.

Een nieuwe dimensie wordt aan de wetenschappelijke uitstraling van de universiteit van Brussel gegeven door het verschijnen van de Revue de l'Institut de Sociologie; vooral Chlepner, maar ook De Leener, Gottschalk, Mahaim e.a. zouden hiervan een instrument maken. Chlepner zou o.m. doceren over speculatie en crisissen.

Maar de voornaamste wijzigingen in deze periode ziet men zich voltrekken te Leuven. In de eerste plaats is er het verschijnen van colleges in het Nederlands toevertrouwd aan Sap en Van Dievoet, maar op zeer beperkte schaal. De colleges in economie bleven grotendeels ingeschakeld in het overige onderwijs, verdeeld over de scholen, instituten en faculteiten, met de rechtsfaculteit nog steeds als dominante instelling. Maar het totale pakket te Leuven nam zeer sterk toe, met A.E. Janssen (later minister van financiën en grootbankier) reeds in 1913 als voorloper van een nieuwe richting.

Aldus deed de klasse van de professoren-bankiers en professoren-politici haar intrede.

Maar nog steeds bleef te Leuven, en te Luik waar een gelijkaardige ontwikkeling plaats had, het economisch onderwijs, dat in volle expansie was, gespreid over de verschillende faculteiten. Zo kwam het te Leuven veel voor rechten te studeren, en nadien economie of tomistische wijsbegeerte en vaak beide. Nog tot een heel eind na de tweede wereldoorlog zou dit Gesamtbild bewaard blijven.

Indien men het professorenkorps van Leuven bij het begin van de dertiger jaren zou moeten typeren, dan komt men onherroepelijk tot het beeld van de minister-professoren (Janssen, Sap, Van Zeeland, De Vleeschauer) die de wereldlijke macht combineerden met de financiële en de wetenschappelijke. Betrokkenheid en kennis van het maatschappelijk en financieel leven was een essentiële voorwaarde voor het professoraat. Prof. Pinxten zou hier later de invloed van ondergaan, in verband met zijn (soms wel erg emotionele) studie over de Limburgse kolenmijnen. Het type van de professoren-onderzoekers bleef bewaard, maar het onderzoek naar het economisch moment in het algemeen beleid werd hen ontzegd.

Ze zouden zich toeleggen op het "zuiver" wetenschappelijk werk, en zoals Dupriez zeer objectieve opzoeken in die richting ondernemen. Maar de ruime economische vraagstelling in de zin van Keynes, Hayek, Galbraith, Schumpeter, later Friedman, gedijt niet in dat klimaat. Dit is een vaststelling, geen kritiek, want het werk van Dupriez, Baudhuin en Vaes, om slechts enkelen te noemen, was zeer hoogstaand, en wordt ook nu door weinigen geëvenaard.

De minister-professoren (later oneerbiedig en veralgemenend valies-professoren genaamd) hadden meestal verdergezet hoger onderwijs in het buitenland verricht, ze hadden belangrijke werken tot stand gebracht, en het beslissingsproces in actie gezien in moeilijke tijden. Ze bleven met de materies die ze onderwezen in voeling via hun hoofdactiviteit; gewend zich in het publiek te uiten waren ze soms

zeer goede docenten. Voor de uitbouw van de universiteit en het verzekeren van de afzet van het toenemend aantal afgestudeerden in industrie en administratie waren ze onmisbaar. Ze werden in Leuven tevens ingeschakeld ter verdediging van de belangen van de kerk op staatsvlak; ze zorgden voor de noodzakelijke financiële middelen van de universiteit, en ze aanzagen hun taak vaak als een dienende ere-taak. Voor een vrije instelling waren ze de goedkoopste en invloedrijkste oplossing van het professoraat.

Vanuit een standpunt van opleiding en vorming, en met gezond verstand toegepast, is algemeen inleidend onderwijs dat bevrucht is door de ervaring van de praktijk voorzeker een groot voordeel. Men vermijdt modelmatige uiteenzettingen, de holle kathedralen van pedanterie die met de wiskundige economie, in de hand van wereldvreemden, later hun intrede zouden doen. Maar waar een deeltijdse consulting-taak, afhankelijk van het werkvermogen, nog met onderwijs en onderzoek te verenigen is, is dat over een lange periode geenszins het geval voor een voltijdse politieke of financiële carrière.

Voor het onderzoek, dat steeds tijdrovend is, is dat evident; en het blijkt duidelijk als men de wetenschappelijke prestaties van hen die in dit geval verkeren onderzoekt.

Bovendien mag men niet vergeten dat voor Adam Smith, Walras, Keynes, Marshall, Pareto, Wicksell, Dupriez, Hicks en voor vele hedendaagse universiteitsprofessoren het schrijven van het collegedictaat het meest creatieve onderzoek uitmaakt, dat zich vaak over jaren uitstrekt en tot de ware synthetisering en vooruitgang van de wetenschap aanleiding geeft. Als part-time professor van een groot aantal vakken is die creatieve activiteit uitgesloten, en is men aangewezen op het gebruik van teksten voorbereid door anderen.

Na de tweede wereldoorlog

Het schetsen van de voornaamste ontwikkelingen op het vlak van onderwijs en onderzoek sedert de tweede wereldoorlog is een te omvangrijke

taak om ze binnen het beschikbare tijdsbestek te kunnen aanvatten. Wat het onderzoek betreft, zal ik in punt 4 naar aanleiding van het overzicht van de voornaamste tijdschriften, nog op een aantal inhoudelijke evoluties kunnen wijzen.

Op het vlak van het onderwijs wil ik echter wijzen op één belangrijk punt dat een zeer grote invloed zal nalaten op de evolutie van kwaliteit en kwantiteit van het onderzoek. Ik wil hier spreken over het graduaat of de derde cyclus.

De tweede wereldoorlog en de exodus van middeneuropese geleerden die er mee gepaard ging, liet zeer diepe wonden na in het cultuurpatroon van Europa. Het zwaartepunt van de wetenschap, ook op economisch gebied, werd verlegd naar Engeland en de Verenigde Staten. Aldaar werd het economisch onderwijs georganiseerd in het verband van 'colleges', die een vrij algemeen inleidend curriculum doceren in zover het gaat om de maatschappijwetenschappen. Het onderwijs wordt verdergezet in Graduate Schools, waar men gespecialiseerde studies aanvat tegen dezelfde leeftijd als bij ons een licentiaat afstudeert. Dat is het geval in de Verenigde Staten, en in het Verenigd Koninkrijk is de toestand althans in Oxford en Cambridge soortgelijk.

Het is wel zeer bevreemdend dat men er noch in België, noch in Nederland toe gekomen is om de na-oorlogse internationale tendens naar een "graduate school" systeem te volgen. Leverden in ons land schoolstrijd en taalstrijd en de bureaucratie teveel obstakels op om deze nieuwe tendens te verwerken? Het blijft een open vraag.

Maar de gevolgen zullen weldra duidelijk worden. Wat het onderwijs betreft zullen enthousiaste jongeren, die met de dalende vervoerkost, de toename van het aantal beurzen, de stijgende welvaart, in steeds grotere getale een jaar of meer aan de graduate schools in de V.S. gaan studeren, de normen en verwachtingen van die scholen naar Europa overbrengen. Maar in plaats van een natuurlijke uitweg te vinden in eigen derde cyclus scholen, zullen deze materies in de bestaande

licenties worden ingevoerd. Vandaar specialisatie van het onderwijs, tendens naar vertechnisering, een drang om adolescenten in volle ontwikkelingsfase te associëren bij het gevorderd en noodzakelijkerwijze gespecialiseerd onderzoek. Gebrek aan synthese, dominantie van het specialisme.

Op het ogenblik van de doorbraak van de universitaire expansie in ons land, stelt men dan ook vast dat het onderwijs op licentieniveau van langsom meer zijn algemeen vormend en synthetiserend karakter verliest, net als in Nederland trouwens, maar in tegenstelling tot het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten.

Eén van de voornaamste oorzaken van de opschudding in de latere zestiger jaren ? Te vermelden is dat Oxford, Cambridge en de universiteiten in de V.S. soortgelijke ontwikkelingen toen niet hebben gekend. Oorzaak van de huidige apathie van de jonge studenten ? Het zijn evenveel vragen die in dit verband blijven bestaan.

(De psycholoog en antroposoof Lievegoed heeft zijnerzijds gewezen op de fasen in de ontwikkeling van de mens. De eerste volwassenheid wordt in zijn visie bereikt bij het begin van de twintiger jaren (22-24 jaar). Maar het vormingsproces is dan niet ten einde: de organisatorische volwassenheid wordt bereikt tegen het einde van de twintiger, begin van de dertiger jaren. Kan men aan deze fasen ongestraft voorbijgaan ?)

Al de hervormingen leiden er bovendien ook toe, in dezelfde richting doorwerkend, dat economie van langsom meer als een zelfstandige en volwaardige wetenschap wordt onderwezen, los van haar voedingsbodemp: de sociologie, de sociale wetenschap, de geschiedenis, de diplomatie en de politiek. Hetzelfde voltrekt zich uiteraard in de sociale disciplines. Dit heeft zeer snel gevolgen voor het onderzoek. Met zorg moet men zich afvragen of het huidig onbegrip in de sociale sector voor de economische problematiek, en het blind economisme dat voeling verloren heeft met een maatschappelijke realiteit die niet in modellen alleen te vatten is, niet daarnaar terug te

voeren is. Kan men de jeugd die men tot verantwoordelijkheden opleidt vormen zonder eerst een ruime synthese te maken ?

Het ontbreken van een graduate school in ons land, heeft een beslissende invloed gehad op het wetenschappelijk onderzoek. Velen werden in het onderzoek betrokken vanop het ogenblik dat ze hun licentiestudies beëindigd hadden. Er werd van hen gevraagd oorspronkelijk werk te leveren, "bijdragen tot de wetenschap". Zonder systematisch onderwijs van het vele dat reeds gekend is - dat wil zeggen "opleiding", is zulks zonder grote frustraties niet mogelijk. En dat onderwijs konden maar enkelingen in de V.S. verkrijgen. Men beet er zich doorheen; en velen hebben de moeilijkheden overwonnen. Maar ook dit had gevolgen. Want diegenen die de doorbraak realiseerden, deden zulks meestal op een vrij eng gebied. Het algemeen overzicht dat men op een Amerikaanse graduaatsschool ontvangt ontbrak. En deze evolutie versterkte de tendens naar specialisering van het onderwijs. Op het vlak van het onderzoek gaf het aanleiding tot zeer veel copiewerk, nabootsing van grote Amerikaanse voorbeelden en onmachtige creativiteit. Dit alles wordt nog duidelijker als men de wetenschappelijke produktie in de tijdschriften bekijkt.

Opvallend is, dat in het licht van al deze specialisering, de thema's van de recente Vlaams Wetenschappelijke Economische Congressen thans synthesevormend gericht zijn. Het recente congres te Antwerpen behandelde de "Onderneming en haar omgeving" en het congres in voorbereiding te Brussel behandelt de determinanten van de inkomensverdeling in een zeer breed kader.

4. DE GESCHIEDENIS VAN DE ECONOMISCHE TIJDSCHRIFTEN IN BELGIE

Niet onderzocht, omdat na een eerste vluchtig onderzoek het nogal oppervlakkig leek, was het 'Revue belge des Sciences Commerciales' dat vanaf 1920 te Brussel verscheen. Evenmin onderzocht werden 'Revue du Travail', dat wèl interessant materiaal bevat, en de 'Annales du droit en des Sciences Politiques'. Ook de 'Reflets et Perspectives de la Vie Economique' heb ik niet in detail kunnen analyseren (1961).

Ik bespreek de beschouwde tijdschriften in volgorde van hun eerste verschijningsdatum.

A. Brussel: Cahiers Economiques de Bruxelles

In 1920 verscheen het eerste nummer van de Revue de l'Institut de Sociologie Solvay. (Van 1910-14 verscheen een "Bulletin Mensuel"). Van bij de aanvang van de werkzaamheden van het centrum rond 1902 had Waxweiler het volgende vooropgesteld: "Nous n'avons pas cru qu'il fut possible de limiter l'activité de l'Institut de Sociologie à la pure investigation scientifique. Le domaine des recherches sociales est trop humain pour que l'on puisse en le parcourant, se désintéresser des applications auxquelles sollicitent à la fois l'instinct personnel du mieux et la solidarité des aspirations, des intérêts ou des souffrances d'autrui. Une institution consacrée à l'étude impartiale des phénomènes sociaux devient ainsi comptable au sentiment public, qui ne lui pardonnerait pas d'accumuler des observations au seul profit d'une minorité de chercheurs ou d'initiés et de passer à côté des problèmes qui occupent et inquiètent, sans y porter quelque lumière".

Ernest Solvay van zijn kant betreurde "que la philosophie scientifique n'eût plus la belle ambition des temps des encyclopédistes, qui était de fournir des directions positives à la vie individuelle et sociale".

Het economisch onderzoek had als zodanig een plaats in het Institut Solvay en men vindt er de weerslag van terug in het Bulletin de l'Institut. Ansiaux, Lescure, Chlepner, De Leener behandelden aldus een grote variëteit van onderwerpen op een zeer wetenschappelijke wijze. Opvallend is een zeer lange, maar toch boeiende reeks artikelen van Chlepner over de evolutie van het bankregime in België. De eerste bijdrage van Mahaim verschijnt in 1926, en handelt over "La Restauration Economique de la Belgique".

Het is in 1958 dat de Cahiers Economiques de Bruxelles voor het eerst verschijnen, begeleid door een voorwoord van E.S. Kirschen. Daarin wordt gewezen op de noodzaak een meer gespecialiseerd tijdschrift aan de ULB te publiceren. Er wordt verwezen naar de steun van Chlepner en Janne om het initiatief te verwezenlijken. Er wordt gesteld dat: "Le lecteur des Cahiers sera censé posséder quelques connaissances en matière économique, mais sans être pour cela un spécialiste... Enfin, faut-il ajouter que les Cahiers ne défendront systématiquement aucune doctrine; ouverts à toutes les opinions, ils les exprimeront en ménageant les personnes mais non les idées surtout lorsque celles-ci témoignent de conceptions particularistes ou surannées. La pratique du libre examen, pour nous, ne signifie, ni la timidité, ni la neutralité". In het voorwoord aan dat eerste nummer schrijft Tinbergen: "Par la nature des choses, les petits pays ne peuvent contribuer au progrès des sciences d'une manière aussi complète ou aussi continue que ne le peuvent les grands pays: la probabilité qu'il se trouve dans un petit pays, un homme d'une envergure scientifique suffisant à donner une impulsion à la recherche est en effet relativement faible... C'est sans doute pour cette raison que la Belgique, qui a donné le jour à Quetelet et à Solvay, n'a produit dans le domaine de l'économétrie jusqu'à il y a cinq ou dix ans que des contributions isolées". Tinbergen gaat verder en verwijst naar het origineel werk van Dupriez en zijn medewerkers, en spreekt in dat verband over "des méthodes statistiques relativement simples". Hij verwijst ook naar Chait en Dor, als originele bijdragers tot de wetenschap. En Tinbergen besluit zijn korte maar merkwaardige interventie met een dankwoord aan Prof. Janne, voor de

ruimheid van geest van het Institut de Sociologie, sociologie die hij bestempelt als de moeder van alle sociale wetenschap.

De Cahiers, en de studies in Dulbea hebben grotendeels bijgedragen tot de ontwikkeling van systematische kennis op verschillende gebieden van de economie in België. Een aantal van de oorspronkelijke medewerkers die de leerschool van Dulbea doorliepen, hebben terecht een internationale faam verworven, wegens de kwaliteit van hun bijdragen. Dulbea, onder leiding van Kirschen, bracht ook tot stand wat men in België in vele publikaties mist, namelijk samenwerking en uitwisseling met buitenlandse instellingen en geleerden.

Maar het is grotendeels positieve economie, alhoewel Kirschen zelf tracht de band te leggen naar de economische politiek, eerst in de zin van Tinbergen's werk, maar later veel origineler en ruimer. De morele en maatschappelijke vraagstelling is alleen aanwezig bij de keuze van de domeinen van onderzoek, de maatschappelijke vraagstelling is grotendeels afwezig bij de behandeling van de onderwerpen zelf.

Aldus werd over een periode van 20 jaar, door Kirschen en de vele mensen die hij bij het werk wist te betrekken, fundamenteel onderzoek geleverd over een aantal gebieden, waarop in de loop van de tijd steeds wordt teruggekomen. Wij vermelden: de nationale rekeningen, de economische modelbouw voor de macro-economie en de voorspellingen; de objectieven en methoden van de economische politiek; de publieke financiën en de fiscaliteit; de consumptie en haar samenstelling; de gezondheidszorg; de inkomensverdeling; de huisvestingsproblematiek; de monetaire economie, enz... Opvallend is wel dat er vrijwel nooit een bijdrage op zuiver theoretisch vlak aan bod komt. De prestatie van Kirschen en zijn vele medewerkers, toont het belang aan van continuïteit in de wetenschapsbeoefening, de noodzaak aan coöperatie en visie. Maar in het geval van het directeurschap van Kirschen is het duidelijk dat de man de functie maakte en niet omgekeerd. In de sociale wetenschappen krijgt men geen cadeau's, en zijn jaren geconcentreerde inspanning noodzakelijk om tot vruchtbare resultaten, zoals die van Dulbea, te komen.

B. Antwerpen: Economisch en Sociaal Tijdschrift

In 1923 verscheen voor het eerst het "Bulletin d'Etudes et d'Informations de l'Ecole Supérieure de Commerce St.-Ignace". Het was een voorloper in zijn genre. In 1934 werd het omgedoopt tot "La Vie Economique et Sociale", en in 1947 tot "Economisch en Sociaal Tijdschrift".

De Paters Muller, De Cleyn, Charles (waren duidelijk gedurende vele jaren drijvende krachten achter deze publikaties. In de late twintiger jaren verschijnen tevens enkele merkwaardige wetenschappelijke studies van R. De Roover, in verband met de economische geschiedenis.

De studies van de paters waren de reflectie van een indringende vraagstelling over alle facetten van het maatschappelijk leven. Naarmate het tijdschrift evolueert stelt men ook een grotere bijdrage van leken vast. De bijdragen van politici zijn weinig talrijk (Op te merken is een artikel van P. Segers ter verdediging van het hoger handelsonderwijs in Antwerpen, ook Van Zeeland en Albert Janssen zouden één bijdrage leveren). De artikels zijn vaak reflecties op de actualiteit; soms behandelen zij ook morele vraagstellingen. De oriëntatie is duidelijk internationaal. Nochtans was er tot 1940 (jaargang die grotendeels over de incidentie van de oorlog handelt) geen woord verschenen in het Nederlands.

In het Frans zou het tijdschrift ook na de oorlog verder verschijnen. Maar met het nieuwe Economisch en Sociaal Tijdschrift wordt in 1947 een nieuwe richting ingeslagen. Het is nu het eerste Vlaams, uitgesproken algemeen economisch tijdschrift: Delfgaauw, Pinxten, Houben, Vandeputte, Vanes, Luc Wauters, Vlerick, Leemans, Bekaert, Albert Michielsens, Hector De Bruyne, Matthijssens, Prof. Van Houtte, Karel Van Isacker, Jan Hendrickx, Louis Bruyns, Vic Van Rompuy, André Dequae, Leo Tindemans, Piet Virenque, Piet Olyslager, en nog vele andere; ziedaar namen van enkelen die de vruchten van hun wetenschappelijk werk in het tijdschrift publiceerden tussen 1947 en 1960.

Tegen het einde van de vijftiger jaren begint het algemeen beeld zich te wijzigen. Het tijdschrift stelt zich een tweevoudig doel:

een algemeen beeld geven over de economische ontwikkeling, maar terzelfdertijd een sterkere nadruk leggen op de bedrijfseconomische problematiek. Aldus werd het een vroege en sterke voorloper op dat gebied in Vlaanderen. In zover de meerderheid van het lezerspubliek langzamerhand niet meer uitsluitend uit afgestudeerden ging bestaan koos het tijdschrift van langsom meer een eigen weg. In de zestiger jaren ziet men ook meer strikt wetenschappelijke artikels verschijnen, zonder dat zij echter gaan domineren.

(De zeer verdienstelijke franstalige publikatie laat ik hier verder onbesproken).

C. Mons: Etudes Economiques

Sedert 1925 verschenen te Mons de Etudes Commerciales et Financières, als orgaan van de oudleerlingenvereniging van het Hoger Instituut voor Handelswetenschappen aldaar.

Ik heb de vroege jaargangen niet doorgenomen, maar ze reflecteren dezelfde bekommernis als te Antwerpen: contact met de afgestudeerden. Vanaf december 1946 wordt dit tijdschrift omgedoopt in Etudes Economiques, naam waaronder het tot in 1973 is blijven verschijnen. In het editoriaal wordt er bij die gelegenheid de nadruk op gelegd "qu'il n'est pas d'enseignement commercial vraiment supérieur, auquel la science économique ne serve de pierre angulaire. 'Tout ce qui est économique est nôtre', dirions-nous volontiers. ... Souci de la culture scientifique; souci également de la stricte objectivité sans laquelle il n'est pas de science digne de ce nom".

Hier vindt men vele namen terug van diegenen die zullen bijdragen tot de vorming van de maatschappelijke besluitvorming en het bestuur van het land. Spijts de oproep tot strikt wetenschappelijke studie, blijven de thema's voor onderzoek algemeen, ruim, binnenlands en buitenlands, terwijl naarmate het einde van de veertiger jaren nadert enkele zuiver theoretische artikels opduiken.

Opvallend is ook dat bij herhaling nederlandstalige boeken besproken worden. De *Etudes Economiques* waren waarschijnlijk het meest maatschappelijk synthetiserend tijdschrift op juridisch, economisch, sociaal en politiek vlak in België, van 1950 tot 1970. Nadien treft men een verwetenschappelijking aan in de technische zin. De algemene sociaal economische en maatschappelijke problematiek wordt verlaten en het technische begint te primeren.

D. Luik: Revue des Sciences Economiques

Van 1908 verscheen te Luik de Annales de l'Economie Collective onder Milhaud, maar ik heb het niet kunnen raadplegen.

La Revue des Sciences Economiques verscheen voor het eerst in 1926 te Luik, als blad voor de afgestudeerden. Het is duidelijk een verenigingsblad, maar met diverse wetenschappelijke besprekingen op een algemeen niveau. Na verloop van enige tijd, rond 1931, ziet men de artikelen aan substantie winnen. Het blad wordt thans aangewend voor maatschappelijke debatten. Servais, Bernheim, Max Leo Gérard, Mahaim zelf (steeds signerend als "Directeur van het Institut de Sociologie Solvay"), Ansiaux, Baudhuin, publiceren in het blad. Het is misschien wel het meest nationaal gediversifieerde blad op dat moment. Het debat over het marxisme, de dictatuur, de geleide economie, vormen het basismateriaal in de jaren tussen 1930 en 1935. In 1935 ziet men een nieuwe doorbraak, dit keer in de richting van de internationale theoretische economie, met artikels van Tinbergen, Morgenstern, Mossé, Zeuthen, F. Von Hayek, een artikel van Hawtrey over het werk van Keynes, enz...

Voor wereldoorlog II was dus Luik het bindend element met de Europese wetenschap. Ook na de tweede wereldoorlog zou de *Revue des Sciences Economiques* opnieuw als vernieuwer optreden. Te vermelden zijn in 1951 artikels van Firmin Oulès over publieke goederen, studies over de mobiliteit van Delpérée, een artikel van Beauvois over het economisch onderwijs aan de universiteiten, reeds in 1954 een studie van Schreurs over de regionaal economische problemen in Wallonië, en

in 1957 "Un Economiste en Chine" door Jacques van Offelen, een uiteenzetting van de door Tinbergen geprezen Dor over operations research. Opvallend ook is de intense, en weerkerende discussie over de betekenis van het werk van Keynes. Aldus was Luik de plaats waar de Keynesiaanse problematiek, dank zij Lambert, doorgepraat werd. Tot in 1973 vinden we steeds de vernieuwende, verruimende geest weer van waarachtige wetenschappelijke studie, maar met een maatschappelijke vraagstelling aan de basis, uitwijdend naar de econometrie zo nodig, maar terugkerend naar methodologie of regionale problemen wanneer dat zich opdringt.

E. Leuven: Bulletin de l'Institut, en Recherches Economiques de Louvain

In december 1929 verscheen voor het eerst het Bulletin de l'Institut des Sciences Economiques, met een editoriaal van Paul van Zeeland (die er nadien nooit meer in zou schrijven), en met artikelen van Dupriez en Baudhuin, die de drijvende krachten zouden blijven. Het tweede nummer werd gewijd aan de discussie van de conjunctuur in 1929, met aandacht voor verschillende factoren en sectoren. Dit zou een standaard ingrediënt van de publikatie zijn tot in 1968.

Het onderzoek van het instituut was louter empirisch van bij de aanvang. Door statistische methoden en inductief onderzoek trachtte men de economische wetmatigheden te achterhalen. Geen waarde-oordelen of sociale overwegingen konden dit doorkruisen. Geen band met de sociologie of maatschappelijke ontwikkeling bestond. Alles was "zuiver". Ook theorie als zodanig werd gemeden. Een van de meest theoretische artikels die men er toch in weervindt, is van de hand van Robert Triffin over het eeuwig actuele onderwerp "La théorie de la surévaluation monétaire et la dévaluation belge", en dan komen er later nog artikelen van Dehem, maar dan is men reeds na de tweede wereldoorlog beland.

Zowel in industriële, bank- als overheidskringen schijnt dit soort onderzoek, in die tijd als de enig ware studie te zijn opgevat. In alle geval is het zo dat het moeilijk is één van de vroege auteurs van de historische statistische analyses aan te duiden die niet zeer hoog opgeklommen is in industrie, bankwezen, administratie of overheid. Gaston Eyskens, Henri Velge, le Baron Snoy et d'Oppuers, Jussiant, Pierre van der Rest, R. Sterkendries, P.E. Corbiau, René Lamy, Jacques E. Mertens, François Persoons, Woitrin, Alex Lamfalussy, Etienne Knoops, Paul Rutsaert, Jacques van Ypersele, Felix Trappeniers, enz...

Het vrij elitaire opzet van het Instituut, een tamelijk autoritaire leiding, een bepaalde opvatting over 'objectiviteit' schenen voornamelijk de vorming van hoge ambtenaren, top-managers, en meer technocratisch ingestelde personen te bevorderen. Men vindt vrijwel geen politici in de groep, met de notabele uitzondering van G. Eyskens die vooral zeer in het begin meewerkte, of van een Snoy die, na secretaris-generaal van Economische Zaken te zijn geweest, een fin de carrière als minister kende.

Vanaf 1961 werd de titel veranderd tot Recherches Economiques de Louvain (de huidige titel) maar aan de inhoud van de jaargang werd niet veel veranderd. Weinig vernieuwing viel te bespeuren. De opkomende econometrische methoden vonden geen doorgang. Het is uiterst merkwaardig te noemen, dat het Instituut dat over alle tijdreeksen beschikte, over ramingen van BNP enz... op geen enkel moment de statistische methoden van Tinbergen, Schultz, Tintner, enz... heeft aangewend om de theorieën van Keynes, Klein, Tobin, Friedman te toetsen aan de eigen inzichten die tegen die tijd gerijpt waren. Het was niet dat de methoden niet bekend waren; bij de vroege geschriften van Dupriez vindt men gevorderde uiteenzettingen van statistiek die over die kennis geen twijfel laten bestaan. De methoden werden afgewezen, net als de theorieën van de Angelsaksische auteurs. Op welke gronden ?

Een merkwaardige kans om aansluiting te vinden bij de internationale stromingen werd aldus onbenut gelaten. Een ruime opening werd gelaten voor Dulbea, van de ULB.

De breuk met deze tendens komt in 1968, dat wil zeggen na bijna 40 jaar, wanneer de onderzoeksresultaten van Drèze en zijn medewerkers bekend werden, en het Center for Operations Research and Econometrics te Leuven, met geld van de Ford Foundation, aan de slag ging. Het werk op CORE situeerde zich in een internationaal kader, en op een zeer abstract niveau. De vormende invloed van CORE mag niet worden onderschat. Het was dan ook zeer spijtig dat - misschien door de sterk doorgedreven mathematische specialisatie en het ontbreken van een voedingsbodem in de Graduate Schools in het land - de pogingen om tot een "nationaal" centrum te komen rond CORE mislukt zijn. Met CORE werd in alle geval in België het systeem van de "working papers" ingevoerd, waarbij de resultaten van het gespecialiseerd onderzoek aan een beperkte kring van "afficionados" bekend kan worden gemaakt.

F. Leuven: Annales des Sciences Economiques Appliquées

Te Leuven verscheen eveneens de Annales du Droit et de Sciences Politiques als een algemeen tijdschrift, maar ik heb het nog niet kunnen doorlichten. Maar vanaf 1937 kwam, onder impuls van Prof. Urbain Vaes, het tweetalig Tijdschrift voor Handels- en Economische Wetenschappen (Annales des Sciences Commerciales et Economiques) tot stand. Het doel ervan "is de totstandkoming van een duurzame voeling tussen de Leuvense Handelshogeschool en hare oudleerlingen", en "actuele onderwerpen wetenschappelijk te behandelen".

Wat de politiek betreft: "Overeenkomstig de stellige wensch van zijn lezers, zal het Tijdschrift het politiek terrein enkel betreden voor zooverre politieke aangelegenheden eventueel verband houden met de economie". Tot slot wordt gesteld dat een van de hoofddoelen van het tijdschrift was de leemte te vullen aan een tijdschrift ten behoeve van bank- en beurspersoneel.

Tien jaar later, in 1947, wordt het Tijdschrift herdoopt. Het editoriaal bepaalt de nieuwe politiek: "Le nouveau nom des 'Annales' moins général, correspond mieux à l'objet que nous leur attribuons: apporter le fruit d'études rigoureusement scientifiques à tous ceux qui sont aux prises avec les problèmes concrets d'ordre économique".

De drie hoofddoelen voor studie worden bepaald als:

1. de studie van structuurproblemen in industrie en bankwezen;
2. de commerciële en financiële organisatie van de bedrijven;
3. de sociale zekerheid.

Aldus was het een van de enige tijdschriften die zijn doelstellingen expliciet in detail omschreef. Gelukkig is het er ons hier niet om te doen te beoordelen of het de aan zichzelf gestelde verwachtingen heeft ingelost.

Een verdere reorganisatie vond plaats rond 1973-74.

Het tijdschrift heeft een grote gelijkenis met de Franse versie van het Economisch en Sociaal Tijdschrift, ook na de tweede wereldoorlog. Het zoekt, zoals la Vie Economique et Sociale de synthese te maken van de maatschappelijke stromingen.

Bekijkt men het opnieuw rond 1965 dan stelt men een duidelijke verwetenschappelijking vast. Voorraadbeheer, marketing, decision making nemen de eerste plaats in. De artikels in het Nederlands zijn verdwenen.

In het begin van de zeventiger jaren evolueert het tijdschrift verder in een gespecialiseerde technisch-wetenschappelijke richting. Maar met de hervorming van 1973 verschijnt plots de arbeidsproblematiek op de voorgrond. De recentste evolutie heb ik niet nagegaan.

Bij het overlijden van Prof. Vaes verscheen een artikel, waarin zijn verdiensten in perspectief werden geplaatst, en waaruit wij een tekenende passage lichten:

"En rappelant ce qu'il fut pour les Annales, on doit souligner certains traits parmi les plus marquants d'une personnalité dont il

cherchait de dissimuler la richesse derrière une modestie et une simplicité exemplaires. Tout d'abord sa foi et sa confiance dans les jeunes. Il leur ouvrit largement les colonnes des Annales, les incitant à publier, heureux chaque fois qu'il avait pu accueillir un article, si modeste soit-il, d'un ancien étudiant ou d'un jeune assistant, dont il encourageait et guidait les efforts, avec une force de persuasion à laquelle on ne résistait pas. Ce fut sans conteste l'une des plus remarquables parmi ses qualités que d'accorder aux jeunes, dont il s'était attaché, à quelque titre que ce soit, la collaboration, une confiance sans limite, leur communiquant bien plus par rayonnement que par endoctrinement, son goût du travail consciencieux et sa foi de la réussite".

(Er zij opgemerkt dat Vaes studeerde te Leuven (lic. en sciences commerciales et consulaires), te Pensylvania, te Leipzig en ten slotte het doctoraat behaalde in de politieke en sociale wetenschappen te Leuven in 1929).

G. Leuven: Tijdschrift voor Economie

Het Tijdschrift voor Economie dat in 1956 verschijnt is het tijdschrift, niet van oudstudenten of van de professoren van de KUL, maar expliciet van het Centrum voor Economische Studiën. Er wordt 'in de ruimst mogelijke mate - zo luidt het editoriaal - gelegenheid tot publikatie geboden. Tot op heden bestond inderdaad ... niet de mogelijkheid om aan de resultaten van ... studie en researchwerk (van de afgestudeerden), althans door middel van een gespecialiseerd academisch orgaan, bekendheid te verlenen'.

In het eerste nummer staat naast een artikel van Gaston Eyskens over de Belgische staatsfinanciën, eveneens een Kroniek-artikel van dezelfde auteur gewijd aan "Vijfentwintig jaar economische literatuur in Vlaanderen". Veel van wat in Vlaanderen gedaan was werd miskend door de verstarde "grote" universiteiten. Het dient in dit verband vermeld, dat zo de KUL vrij laat op economisch gebied als zodanig

ging publiceren, er in 1935 een aanloop was geweest om, op inter-universitaire basis, onder impuls van Gaston Eyskens, Prof. Miry en anderen, tot een Tijdschrift voor Economie en Sociologie te komen, in het Nederlands. Dit tijdschrift heeft zich niet kunnen doorzetten, misschien wel ten eerste te betreuren, want het had naar mijn smaak een hartverwarmende inhoud. Het Tijdschrift voor Economie is ergens van opzet en structuur (op zijn eigen schaal) vergelijkbaar met de American Economic Review en met de Cahiers Economiques de Bruxelles. Het geeft het resultaat weer van research werk, dat toch nog steeds zeer algemeen blijft. Er komt steeds een ruime selectie van artikelen aan bod. Stukken uit doctoraatsthesisen, onderdelen van onderzoek dat in opdracht werd uitgevoerd, referaten van congressen e.d. krijgen ruim aandacht. Het zijn niet de professoren die het tijdschrift domineren, maar wel in grote mate de onderzoekers (en toekomstige professoren) uit heel het Vlaamse land. Een zeer goede selectie van boekbesprekingen, en vaak zeer waardevolle kronieken gewijd aan de conjunctuur sluiten dit geheel af.

Het is het ernstigste wetenschappelijk economisch blad in Vlaanderen. Zo er een onderscheid op te merken valt met de Cahiers, ligt dat in de eerste plaats in de minder grote continuïteit van de studieonderwerpen, en een grotere diversiteit. Aldus wordt het verschillende karakter van Dulbea en van het CES onderstreept.

H. Gent: Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen

Aan de Universiteit te Gent koos men, eveneens rond 1956 voor een duidelijk verschillende richting, met de oprichting van het Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen. Elke jaargang biedt een gevarieerde lectuur van artikelen op ~~het~~ vlak van de sociologie, de economie, de sociale wetenschappen, de statistiek, de economische geschiedenis en aardrijkskunde, en dan verslagen van allerlei wetenschappelijke bijeenkomsten.

Het is een wetenschappelijk tijdschrift, dat creatieve syntheses brengt op verschillende gebieden; het brengt vaak bijdragen van professoren van de faculteit en van assistenten. In 1969 en 1970 wordt telkens één nummer exclusief gewijd aan meer diepgaande economische problemen. Maar deze tendens naar specialisatie zet zich in de eerstvolgende jaren niet verder door.

5. BESLUIT

Er ontbreken voorlopig nog een aantal elementen om tot een globaal overzicht van de gehele periode te komen. Toch kan men misschien reeds enkele besluiten trekken.

Het is duidelijk dat de economische wetenschap, en het economisch onderzoek in België sedert 1885 een grote bloei hebben gekend. Een groot deel van dit erfgoed schijnt echter miskend te zijn. Niet dat het allemaal uitzonderlijk hoogstaand werk is, maar er is héél goed werk bij, dat voor studenten en onderzoekers een precieus bijdrage zou kunnen zijn bij hun studies en opzoekingen. Men staat hier voor de tragische toestand dat de studenten aan onze universiteiten nauwelijks de gewoonte aangekweekt wordt van literatuur door te nemen. Niet zonder reden staat Vlaanderen bij de Nederlandse uitgeverijen bekend als een achterlijk gebied, waar niet gelezen wordt.

In feite veranderen de voorwaarden van het onderzoek, wanneer ook het onderwijs verandert, d.w.z. wanneer nieuwe programma's en richtingen verschijnen. Hoe men het ook draait of keert wortelt het onderzoekbeleid dus in het onderwijsbeleid. Als men de tergende gang van de ontwikkelingen op dit laatste vlak beschouwt (vooral in de rijksuniversiteiten), zowel wat de invoering van moderne richtingen, als wat de derde cyclus betreft, vraagt men zich af of België werkelijk zo goed gediend wordt door het huidig systeem ?

Bijzonder opvallend is de algemene verzuiling. Als voorbeeld moge gelden dat geen enkel economisch wetenschappelijk tijdschrift (tenzij voor een tijd in Luik) op interuniversitaire wetenschappelijke basis wordt uitgegeven. Iedereen werkt in zijn kappelletje. Natuurlijk is dat de reflectie van het feit dat het ondenkbaar is dat ook de benoemingen een open karakter zouden hebben. De zuilen dienen bewaard te blijven. Het enig moment van het doorbreken van de verzuiling is op de Vlaams Wetenschappelijke Economische Congressen.

De recente tendens in de richting van de positieve economie, die vrijwel alle tijdschriften domineert, ontsnapt door haar maatschappelijke ongebondenheid uiteraard aan de verzuiling. Misschien is het de meest voor de hand liggende wijze om de vooroordelen van het verleden wat gemakkelijker te vergeten. Terzelfder tijd bestaat het groot gevaar dat de "zuivere" economie-beoefening zich al te ver gaat opstellen van haar waarachtig gebied van toepassing, nl. de opbouw van de economische, sociale en culturele structuren van het land.

Wat de toekomst betreft is het dus de vraag of de positieve economie zal uitmonden in een meer hoopwekkende beoefening van de economische wetenschap, die zal beletten^{dat} de totaal a-wetenschappelijke benadering van vele economische problemen zich in België nog verder zal doorzetten.